

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR
NAPLÓJA

Január 1. 1835.

Azon pillanatok közt, melyek alatt néha az élet mulandóságára gondolunk, megfutott pályánkra visszatekintünk és a jövő eleibe sohajtunk, talán legérdekesebbek az esztendő utolsó estvéje pillanati. Akarjuk, vagy ne akarjuk, még is meglepnek, habár hirtelen ellebbenés közt is, a multnak képei; – és mintha akkor bűneinknek árnyékai is feltűnnének előnkbe, s homályos érzelmekben, sejdítésekkel tele sohajtásokkal tekintünk a jövő esztendő eleibe.

Ily pillanat vala nekem az 1834-iki év utolsó estvéje. Életemnek 40-ik esztendéjébe lépém. Érzem, nem sok van még hátra, s mely keveset teheték eddig. Végig tekinték ezen esztendei történeteimen, érzelmeim s helyhezetimen, s elmerültem a multnak bonczolgatásában. Szoros számvétellel vizsgáltam tetteimet. Igenis találtam azok közt némelyeket, melyek nyugtatók keblemet, hogy mint becsületes ember s becsületes hazafi viselém magamat, – de találék sok vonást is, igen sokat még, melyek piriták lelkemet! Találtam, hogy nem tisztán járék el minden dologban, hogy hiuság vala sok cselekedetim rugója, hogy restségem miatt, magam s a közönség iránti sok kötelességeim elmúlattam.

De találtam nehéz szenvedéseim vonásaira is, megvettésem, hátratétetésem s lealáztatásim vonására, s ezekhez, hazánk kedvetlen sorsán való sok aggodalmimra. És találtam a sorsnak azon csudálatos elegyítékére, hogy mult esztendei pályám alatt, sok hazafiak s jelesebbek becsülését és figyelmét megnyertem, míg az alatt némelyeknek boszus gyűlölséget vontam magamra. Találtam mult évi történetimben, a sziv vesztege fájdalminak azon vonásit is, melyek újra felsajdulva dulák

keblemet, s a fojlódott bánat egész sulyával borítának el!... Kiszakasztá mellőlem a sors, ki szívemnek legkedvesebb vala az életben, ki tiz esztendeig volt érzelmim s gondolatim örökös foglalatossága, tiz esztendeig éjjeleimnek álma s vágyásim mindenkori tárgya. És talán az én hidegségem is sulyosította utolsó óráit, s talán, a történetek különös szövődése által éppen miattam halt el, mielőtt azt kérhettem volna tőlle: «Bocsáss meg, mert megbántottalak».

Lelkemnek ily hánykodásai közt a multnak képeiben, végre sajnálkoztam magamon, hogy ennyi bánatot kelle esztendő alatt szívemben hordoznom, s úgy tetszett, mintha egy sugallat ezzel vigasztalna: «Megengedetttek a te hibáid ennyi szenvedésid után». De bánatimnak ezen bonczolgatásában, még is bizonyos kesergő örömet találék, s kívántam volna azoknak minden vonásit még egyszer felujítani. Sok vonás azokból már csak homályosan lenge előttem, s sajnáltam, hogy azokat minden árnyéklatikkal, még egyszer nem hozhattam elé. Ezen helyhezetem állandó feltét elé erőíté bennem azon régi szándékomat, hogy ezután életemnek nevezetesebb történeteit feljegyzem, s tetteim, érzelmeim és történeteimből, oly tárt gyűjtök, hol az engemet érdeklő multat, – legyen az jó vagy rossz – mint tükörben, még egyszer megpillanthassam.

Január 9. 1835.

Néhány nap mult el, mióta a fennebbi sorokat íram, s az alatt sokat foglalatoskodtam feltételemmel. És midőn lelki örömet fontolgtám e szándék kivitelére, feltünének annyi számtalan ilyenmü hajdoni fogadkozásim, s azoknak munkátlanságom miatti elenyésztök, – s pirulás és csüggedés érzelmei nyomának le. Érzem, hogy a vállolat valóban nagy, mert tudom én azt már, hogy a léleknek egész erejét kívánja, igazságosan festeni le belsönket, megvallani tetteink minden rugóját, megküzdeni hiuságinkkal, s oly tisztán irni le érzelmeink- s gondolatinkat, hogy a józanabb órákban, lelkiismeretünk kimélés nélkül helybehagyja azokat.

Kérdem elmémet, s kérdem szívemet és lelkemet, ha van-e elég erejök, szégyenbe nem hagyni engemet önmagam előtt? – És e pillanatban, midőn ezeket írom, mintha terjeszkednének karjaim egy látatlan valóság felé, s sohajtás emelkedik lelkemből, segedelemért, erősítésért s állandóságért esdekleni... Te vagy-e ez, imádságnak szent ihlete? Te vagy-e ez, oly ritkán megjelenő sohajtás egyetlen neme? mely csak boldogságim szebb

pillanatiban s nyomó bánatim közt szoktál felfakadni, és ezer gondolatim s érzelmimet felreppentem? Érzem, te az én lelkem nyugalmát s erejét fogod meghozni s erősítendesz szándékomban.

Igen is, igyekezni fogok e naptól fogva a velem történt nevezetesebbeket, ide, oly hiven leírni, mintha az Isten ítélőszéke előtt kellene elbeszélnem. Próbálok küzdeni hiúságimmal, munkátlanságommal. Próbálok szívemet tisztogatni s minden nemtelenebb indulatokkal erőmíg megvívni. Próbálok érzelmeimet nemesebbíteni, s tetteimet leírva, lelkem ismeretem bírálata alá vetni.

Január 11-én.

Olvasám az újságokban a hivatalos jelentést, hogy a magyar tudóstársaság [a Magyar Tudományos Akadémia] engemet is megválasztott levelezőtagjának. Ezen új rang, nagyon genieroz. Úgy tetszik, mintha boldog magányomból kihurczolnának egy zajgó sokaság közé, hol ujjal fognak mutatni: «Ime a tudós!» Szegénységem büszkesége meg van alázva.

A czéhot és monopoliumot minden nemben utálok, s ime, nekem is czéhbéli tagnak kell lennem. Nem tudom kimagyarázni, miért van terhemre nekem ez a megtiszteltetés. Úgy tetszik, hogy ez által leköteleztetik az ember a közvéleménynek s just ad a közönségnek tudós várakozásra. Minden fény és kijelölés, ellensége a csendes örömeknek.

Döbrentei és Wesselényi legrégebb barátim, s még is nagyon haragszom rájuk. Őket szivemből kértem volt, hogy megválasztatásomat fordítsák el rólam s még ők is azt nem tették, s talán ők is elémozdítói voltak.

Sokat tünődtem, ha a diplomát elfogadjam-e. Ha elfogadom, kiczimerezett tudósnak néznek egész életemben, s minden ember tudós munkát s tudós beszédet vár tőlem. Pedig engemet az ugynevezett tudós conversatio nagyon fáraszt, s azt sem tudom, ha irok-e még valamit kiadás végett? Ha el nem fogadom, hihetőleg gorombaságnak s kevélységnek veszik a választók, s tudós bolondnak fognak tartani.

Január 18-án.

A reggel Wesselényi Miklós egy levelében arra kére, hogy maradjak szállásoman, mivel a Közép-Szolnokvármegyei casinó követséget küldött hozzám, egy billikomat általadni nekem. E tárgy iránt ez előtt néhány héttel hallottam volt annyit, hogy Közép-Szolnokban munkám [Utazás Észak Ámerikában, Kolozs-

vártt, 1834] sokak figyelmét magára vonta, s az ottaniak, egy billikomat készíttetnek nekem megtiszteltetésül. De, engemet illetvén a dolog, szégyeltem tovább kérdezősködni iránta. A levél meghozója azt is mondá, hogy a követség számos tagokból áll Wesselényi vezetése alatt, s ő fog beszédet tartani a billikom általadásakor.

Soha nem tudnám leírni azon különböző érzelmek elegyedését, melyek e hirre megleptek. Oly aggodalom s oly remegés fogott el, hogy hirtelen bezártam ajtómat, gondolkodni mit tevős legyek. Azt határozám, hogy elbujjak a követség elől, vagy szekeret vegyek s mindjárt falura induljak, vagy megkenjem hirtelen roszul léteemet. Mindenféle haboztak gondolatim, el voltam fogódva. Átkoztam az authorságot. Miként álljak annyi ember eleibe? Mit mondjak nekik, ki nem tudom feltalálni magam közhelyen? ki rossz orator vagyok, s éppen most, midőn csak én vagyok kitűzve a figyelemnek, s minden ember csak tőlem vár valami különöst hallani.

Aggodva tekintettem ki az ablakon, segedelmet várva valahonnan. És ime, közelget a csoport szállásom felé tartva, úgy tetszett, mintha a kalpagokon ingó tollakon, a tenger hullámaint látnám felém hömpölyögni, s mintha sülyedezni érezném magamat. Wesselényi elől jött a billikom hozóval. Megtölt szobám emberekkel s én állottam előttök, mint egy megíteltetett.

Elkezdett Wesselényi szólni, de oly innepélyes arczczal, mintha ő nem volna most az én gyermekkori barátom, mintha egy idegen állna előttem. Beszéde hosszú volt, de tartalma fonalát nem tudtam fentartani, hogy a szerint felelhessek vissza. Én az alatt csak érzelmeimmal foglalatoskodtam, s midőn a rám halmazott dicséreték fordultak elé, akkor még zavarodottabbak lettek belsőmben az ezerféle indulatok.

Rám jött a sor már felelni. Hihetőleg, kik beszédem figyelemmel hallgatták, nem találhattak abban igen nagy logikai rendet. Eldúlva volt belsőm s a mit mondtam, azok remegő érzelem szagatott kifejezései lehettek, miket azon renddel soha nem tudnék elmondani. Beszédem közben Wesselényire pillantottam s könnyel ragyogni láttam szemeit. Ugy tetszett, hogy megint gyermekkori barátomat láttam benne, s ez a pillanat megzavart, hogy különböző töredezett habozások közt, félbe kellett szakasztanom beszédemet.

E követség elmente után, egészen kimerülve éreztem magamat. El voltam bágyadva testben és lélekben, mint egy hosszas terhes utazás után. De a lankadságban mégis kimondhatlan

jól éreztem magamat, hogy megint egyedül lehetek, hogy nem kell tovább küzdenem indulatim habozási közt. Mintha egy soká hordozott terhet raktam volna le lelkemről. Dicsőségnek csiklándó örömei, nagy procentekkel fizetem én mindég elreppenő kellemiteket.

Estve nagy vacsorát adott Wesselényi a követség tagjainak, hol megint én valék kiteve a pohárköszöntések tárgyául. A követség beszédinket írásba kívánta, hogy küldőinek számolhasson megbízatásáról. Ez megint nagy baj volt nekem, mert nem tudtam oly renddel leírni, mint beszéltem. Próbáltam tehát írni oly formát, mint homályosan emlékezhettem az általam mondottakról.

Február 1.

A viadal iskola nagy gyűlését tartottuk, megint megválasztának igazgatónak, s ezt örömmel fogadtam el. Ezen iskola létezésére s sikeres haladtára gondolás, mindig valami kedves s nyugtató érzelem nekem. Mert tudom, hogy ez az én igyekezésem után létez, s én eszközlém ennyire gyarapulását s megalapítását. Sokat bajlódám, míg rábeszélhettem némelyeket s magamnak is, kevés vagyonomhoz képest, sok áldozatomba került. Kendeffi [Ádám] vala ebben nekem nagy segédem, s nála nélkül bajosan is boldogulhattam volna. Szegény Kendeffi! ő schakespearei ember vala köztünk. Planumaimmal mindig hátamegébujtam, s az ő óriási lelke sokat létrehoza, miből én sokat nem tehettem volna nála nélkül.

Február 18.

Olvasám az ujságban is, hogy az enyedi casino tagjának választott. De mire ily nagy lármát csinálni a dologból? Mostanság annyit fordulgatván elé nevem az ujságokban, mindig pirulok midőn olvasom vagy más említi, s nem merek ez ujságokból szólni, míg más posta nem jön.

Gondolkozám, mi lehet útazásomban, mely még is sokak figyelmét magára vonta? mert azok oly mindennapi ideák Amerikában és Angliában, s oly sokaktól elprédikáltattak már, hogy szinte a közönséges ember is tudja, s előttem is most éppen mindennapiak; úgy látom, kevés magyarnak volt módja vagy kedve Amerikára fordítani figyelmét, s az errőli munkákat olvasni, s mivel én a sokaktól mondottakat egybe summáztam magyarul, ez teszi az érdeket. Meglehet, sokak csodálását elrontanám, s authorságom becse is alább szállna, de mégis szeretném vala-

mely írásban megvallani a publicum előtt, hogy az egész munkát csak a szemrehányástól való félelem szülte. Mig nem útaztam volt, mindig szitkozódttam azok ellen, kik útaznak s még sem írják le útazásukat, és sok másoktól is ezt hallottam. Már most beléhozám magam a kelepczébe s gondolám, minden ember méltán fogja szemedre lobbantani, hogy te is a szó-vitézek közé tartozol, – és írák a mit irtam, bizony nagy részint a számadás félelme miatt, örvendek már, hogy keresztül estem rajta, s nem rosszul ütött ki a dolog. Sok ember-ismeretet szereztem általa. Nem igen találtam bizonyosabb scálára az emberek esztét és érzelmét kitalálni, mint azon kérdések, melyeket tesznek némelyek holmi tárgyak iránt, melyek utazásomban eléfordulnak. Ezekből valóban egy szép dialogus gyűjtemény lenne. Próbálni fogom majdég néhányat feljegyezni belőle, mert némelyeket kár elfelejtenem. Legnagyobb résznek a hajótörés s tengeri veszedelmek tetszenek, és az emberiség jussai kihirdetése, oly kevesek előtt figyelmes, mely nekem legérdekesebb, s a többi csak ráma e körül.

Mártius 6-kán 1835.

Eljutott hire, hogy a Császár [I. Ferenc] meghalt. Furcsa nézni az embereket ezen hirre. Mint midőn a tündéres varázslatos játékszini darabokban, egy perczben változik hely és személyzet, oly forma jeleneteket láthatni. A szerepek merőben meg vannak cserélve; kik néhány hetek óta busongó képpel s bennrejtett fájdalom vonásival járdaiának, most felemelt fővel, sugárzóbb szemekkel, s reménytelve tekintgetnek szélyel. Valamelyiktől azt is hallám, hogy mintha a nép is visszakapta volna régi fénynyét. Kik pedig járának eddig felemelt fővel, lenézve a megvertekre, megdöbbenve vonultak most egybe, s járnak rémült megalázkodott képpel, mint a római triumphator szekere mellettiek.

De meddig tart e szerepek megcserélődése? Ha, nem a rabnak szabadságróli rövid álma-e ez? melyből lánczai zörrenése rebbenti fel. Az új thrónusra lépés napja, nagy lotteriaronás napja a nemzeteknek.

Azt mondják, Ferencz Császár becsületes jó privátus ember volt, s házi erényjei voltak. Azt mondják, hogy Erdély iránt hozott kemény határozatait nagyon bánta volna, ezekkel képzelgett, s betegségében siettette volna halálát.

De a historiának minő pálya az ő élete s idő kora? mely nem elégszik meg a negatívus erényekkel, s a positivusok hiány-

ját égő ecsettel festendi ki. Ferencz 1792-ben lépett thronusra, s mégis, uralkodását 1780-ban Mária Theresia halála után kezdte. A közbe esett 12 esztendő az ausztriai ház örökösön egyforma elveiből, kicsapongás volt nékie. Azon évek az annálisokból mintha kitöröltettek volna, azoknak lassanként semmi nyoma sem maradt meg, a [II.] József szobrán kívül. Szegény József, korán éltél te a magyar nemzetnek. Most a sirból is kezeinkkel kiásnók elveidet, egyen kívül. A mit te erővel ránk akarál tolni javunkra, azt akkor kárhozatosnak tartók, s most erővel fel akarjuk venni, s kárhozatosnak tartják nekünk.

Nem emlékezem a historiából, ha a biblia elterjedése előtt állott-e azon elv: hogy a királyokat az Isten rendeli, felemeli s leteszi, s ők e földön az Isten helytartói? Ugy tudom, hogy legalább mint juris publici kérdés, nem állott, s ez a pápa Istentől küldetésével egy származású.

Köszönik szépen ezen elvet Nero és Caligula, Robespierre és Cromwell, Báthori Zsigmond és Mihály vajda, s több Compánista tyrannus társaik. Köszönik Ravaillac és Louvell, s minden királygyilkosok, királyűzők és rebellisek, mert minden tettök Isten munkája vala.

A régiek gondolkodása volt-e tehát bolondság? hogy csak az lehet király, ki legérdemesebb? vagy a miénk e bolondság? hogy csak az lehet király, ki annak születik? vallásos egy kérdés! Ha igaz, minden felekezetek magyarázatja szerint, hogy a keresztény vallás, porban alázkodást, maga megtagadást, vak engedelmességet s a kérkedékeny ész megvetését kívánja, és a boldogság pontját csak a síron túl tüzi ki: akkor a határtalan monarchia legközelebb áll a keresztény vallás kívánatához. Akkor ti görögök és rómaiak, angolok és franciák, és ti makacs amerikaiak, s ti mindnyájan, kik az önkény ellen vivtatok, Isten akaratjának szegeztétek ellene magatokat. Még is nagy kár, hogy e tárgyról nem lehet nyilvánosan értekezünk bajonnette nélkül! Mert a miveltebb észnek más megfogatja lehet a vallásról s igazságról is, s arról ő nem tehet, mert kétszinkedni nem akar. A Philosophia és vizsgálódó ész valóságos átok némely helyzetekben.

Ferencz Császár jó keresztény, ember szerető, és jóltevő volt. De még is, uralkodása egész históriája azt mutatja, hogy előtte az ember és Monarchia egészszen különböző portékák voltak. Születve és nevekedve Uralkodónak, ő csak Uralkodót s engedelmes szolgákat ismert, örökségül általvett elveit híven megtartotta s követte, és talán egész lelki nyugalommal tette azt,

mert azoknak származásuk nem tőle eredtek, hanem sok lefolyt századok intézeteiben gyökereztek, s mint Istentől rendeltetket, talán vallásos kötelességének vélte, éppen úgy fenntartani s hátrahagyni. Népei anynyi sérelmének, az emberiség jussai lenyomásának, az értelmesedés gátlásának, és az ész tökéletes békében tartásának, nem csak ő volt egészszen oka, hanem a monarchia rendszere. Az ő személyében volt ugyan egyesülve az önkény egész hatalma, hanem az kisugárzott aztán belőlle minden tisztviselőre s katonára, le a bakterig. És e szerint vala alatta minden tisztviselő kissebb és nagyobb önkényü uralkodó, s gyakoroltatott az önkény, kissebb és nagyobb hatalmú plenipotentiáriusok által minden népeinél.

Nincs fájdalmasabb s szerencsétlenebb helyzet, mint midőn önkényü uralkodás alatt is, valakinek lelkében a józan szabadság érzelve még is felébredhet, s kifejlődhetik, s fojtogatnia kell kebelében a titkos szép lángot, és pedig reménytelenül. Mely kesergő kín, s elcsüggesztő létezés azon büszke lélek sorsa, melynek változtathatás reményje nélkül, minden lépten a lealacsonyító szolgálai nyomtatást kell tünni, s titkon küzdenie megmérgeztett élete szenvedéseivel.

És sohajt, és keseredve kérdezi a jövendő? ha az emberiség sorsa végig a leszen-e, hogy a népek mint a portéka és a mezőnek csordái, mindig örökségképpen szálljanak a monarchákra?

Mártius 10.

Megparancsoltatott, hogy a meghalt Császárért hat hónap alatt gyász köntösben járjunk, s kalapunkon fátyolt viseljünk. Utálom a kétszinkedést, s már most utáljam hat hónapig magamat. Eszembe jut a Geszler kalapja.

Mártius 12.

Balog Pál barátomat megint itt látom, már néhány nap óta. Valahányszor látom ötet mostanság, bizonyos bus érzés lep meg. Egyik ő legrégebb, még tanuló koromtól fogva való barátim közzül. Utazásunk alatt még szorossabb vonszalom csattolt egybe. Midőn hajdan Kolozsvárra jött, első voltam, kit látni sietett; naponként megfordult nállam, s igen szerettem vele lenni. És most milyen változás lépe közinkbe néhány hónap óta! Megfordul most is gyakran Kolozsvártt, de felém sem jön. Elmegyünk az uton egymás mellett, hidegen köszönünk, szollni akarok vele, de ő mindig siet. Ha máshol találkozom vele, be-

szédbe akarok elegyedni, de ő oly fanyalgólag ad néhány kurta feleletet, s megint mással keres dolgot. Nem jön szivből egy szava is, s jól látom, hogy un, és kerül engemet. Ez nagyon fáj nekem!

A télen megszollítottam vala ötet egész kiméléssel, hogy mi oka lehet előttem tetsző busongásának. Mentegette magát, de oly hidegen, s oly rá nem gondolással, mint ha jeget rakogatott volna szivemre, s megint elfordult, s azóta is mind nevededik hidegsége.

De mit véhettem neki? mivel bánthattam meg? Fájdalommal kérdezgettem magamtól, nem találok valóságos okát. Még egyszer meg fogom szollítani, s akkor becsületénél fogva szollitom fel, hogy mentsen ki engemet ezen kínos aggódásból. Oly keserű fájdalom az, midőn a hosszas barátságunk ily lassú hűldögelését kell tapasztalnunk. Mintha egy haldokló ágyánál állana az ember. Én ötet tiszta embernek tartottam, s miként eshetik, hogy ha megbántottam: miért nem szollit meg? A gyanu marczangoló indulat. Gyanitom, de nem merem hinni, mert ő tiszta ember volt. Megszollitom még egyszer, véget kell vetnem e kinzó gyanunak.

Mártius 14.

Wesselényit convincálta a tábla, per non venit. Szolnokhoz kiment a rendelés, hogy személyes leírását küldje bé. Minden ellenei mozdulatok stafétával küldöztettek egyiktől a más-hoz, s titkos Consiliumokban hozatnak az irántai határozatok. Az ő sorsa a nemzet sorsa lett. Ha elfogják ily uton, s ily ítéletnél fogva, pasquillus a magyar Constitutio.

Mártius 20.

Uj kinevezések történnek a főbb hivatalokra, s oly személyek is neveztetnek ki, kik ez előtt csak esztendővel is csufságnak és megbántásnak vették volna, ha azt mondják nekik, hogy ezen hivatalokra még ők fognak neveztetni.

Mártius 26.

Döbrenteitől levelet vevék. Mi lelte ezen embert, hogy oly kíméletlenül szúr és bánt, s ellenem támadhat, ki 22. esztendő óta barátom? Soha ily levelet nem vettem tőle, minden sorban látszik a megbántott tudós. Haragszik rám, hogy Bajzára miért nem haragszom, s miért küldöttem könyvet neki. Mégis, gyalázatos mesterség a tudósság, hogy legjobb barátinkat is feláldoz-

zuk a celebritásért. Nem hiában irtóztam ezen fajú emberektől, ők is éppen olyan irigyek, féltékenyek s gyanakodók, mint akár-mely czéhbeli mesterember. Tegnap egész nap elkeseredve valék, busultam és bosszankodtam, de mégis inkább busultam, hogy egy barátomat megint elvesztém. Irtózom válaszolni, de tartozom vele neki, s becsületem érzésének. Ha tudósi szempontból fog visszazainni, ó, az nagyon fájna nekem! Barátommal soha perbe nem elegendem. El fogok némulni, méjjen és fájdalom-san elnémulni, s neki soha nem felelek. De arról mindig tisztelettel emlékezem, hogy ő gyermekkoromban engem tanított, vezetett s pártfogolt, s azután 22 esztendeig érzelmét megosztotta velem. Áldásom kövesse érette.

Mártius 28.

Sokat kinez a Döbrenteinek irt válaszomra emlékezés. Bár ne tettem volna postára. Igen bánom, hogy ily gorombán irék neki. Még ő is nem érdemelt ily kiméletlenséget tőlem. De nagyon meg voltam keseredve. Feltettem már sokszor, hogy mig felindulásom tart, ne irjak, kivált levelet. Ezután csak 24 óra mulva fogok felelni, a mi fontosabb. Bár becsületes módon megbékülhetném vele. Tudós hidegséggel ira ugyan nekem, s igen bántott, de még is becüllöm.

Ápril 20. 1835.

Bánffy László meghozta nekem az Académia diplomáját, a hideg hivatalos levéllel együtt. Felbontám a czifra ládát. Sokért nem adnám, ha e megtiszteltetés ne érjen. Szerettem volna tűzbe vetni e szerencsétlen celebritás jelét. Sok aggodalmomban került ez nekem. Döbrentei barátságát is elvesztettem miatta, s könnyen geniroz, hogy már diplomaticus tudós vagyok.

Ápril 22.

Wesselényi elfogattatása meghatározott, titkos utakon, titkos tanácsokban, s mindenfelé hirdettetik ki. Gyóztél, sötétségnek csoportja! s kurjongatsz odvadból, hogy ötet kiczégé-rezhetted. De az ő lelkét leverni nem fogod. Meggyaláztad, és nyakára léptél, de ő még sem fog a kereszthez mászni élőtökbe, hogy kegyelmet kolduljon. Hatalmasan érzem ezt lelkemben, s rettenetesen csalatkoznám, ha ő is így ne érezne.

Ápril 24.

Az estve találkozám Burján könyvárussal, mondá, hogy Kassáról bizonyos Vajda Péter munkáját «Pesti-levelek» hozta meg, melyben én is rútul recenseálva vagyok.

A «rútul recenseálva» kitévelt nem felelhettem, vacsorán s egész estve mind azzal bajlódám, s bár mint akartam, nem tudtam menekedni az arra gondolkodástól. Az elvektől nem féltem, mert azok önmagukban oltalmazva vannak, de ha személyemet támadta meg? feleljek-e? vagy ne? Nincs kedvetlenebb, mint midőn méltatlan bánás ellen kell oltalmaznunk magunkat. Az oly emberekről soha nem tartottam sokat, kik kevésbé veszik a bántást csak azért, mert «meg tudnak felelni». Aljas dolog a piszkolódás, de hát ha még is oly oldalamról támadott meg, melyet nem szabad elhallgatnom, s becsületem kívánja a felszólalást? már ez kedvetlen lenne! Eként tűnődém magamban, s végre elhatározám, hogy ha nemtelen piszok leszen, akkor személyesen igyekszem felkeresni ismeretlen jó emberemet, számot vetni vele.

Reggel korán elküldé Burján a könyvet; mohon neki estem az engem illető lapnak. Olvastam, studiroztam, minden szó értelmét fontolgattam, megint elől kezdtem, bonczoltam, magyarázgattam, s a mint valóban nem kevés fáradság után, mysticus stilussából kitalálgathattam az engem érdeklőket, egészszen megkönynyebbedtem. Azután előlkezdtam a könyvet, a velem együtt meg recenseált szerencsétlen társaim sorsát is látni. A mostani írók, színészek, művészeket rangeirozza, areopagisálja; de kivált az ujságírókra önti ki mérgét, s jövedelmeiket pontosan calculálja. Ez a legnagyobb boszszúsága! A celebritást nyert íróknak, cselédi módon hizelkedik. Tréfás ember Vajda barátunk, s tökéletesen megbékéltem vele.

Ugy látszik, hogy munkája nem anynyiban recensealis, mint kifigurázni akarás, és hogy,

- 1-őr pályára most lépett ifju lehet,
- 2-or Magyar Jean Paul akar lenni,
- 3-or Magának hirt és pénzt is akar szerezni.

Az engemet illető kifigurázás pontjait a következőkben concentrálhattam:

1-őr, Némely író azt hiszi, nem tudják honnan puskázik, s sokat tart magáról, mig a gyékényt elrántják alolla.

2-or Némely könyv igen kapós, pedig a jónak kellene kapósnak lenni.

3-or Farkas munkája jól kél, pedig 2 forint az árja. (Ez megint boszszusága.)

4-er A közönség azt hiszi, hogy Farkas utazása után van írva, pedig csak házbeli utazás, az az, költemény.

5-ör Némely ember reformot akar, pedig nem ért hozzá.

6-or A recensens, Farkas egész munkájából semmit sem hiszen, csak úgy hiszi, ha kinozzák.

7-er és 8-or A többi mysticus allusiok értelmét nem tudtam kitalálni.

Még soká forgattam e könyvet, mind inkább békéllém meg vele, s elhatározám, hogy semmit ne feleljek.

Április 27.

Ma, cancellistaságom 19dik évébe léptem. Tanulásom alatt, ezer más kinézésim közt jövődj sorsom iránt, soha meg sem fordult fejemben annak gondolatja, hogy valaha dicasterialista legyek. Tréfából esküdtem volt fel a Cancelláriára, hogy név nélkül ne lézengjek, mig Kolozsvártt leszek, és ime a tréfa örökös sorsomat elhatározta.

Szerfelett nagy különbséget találok azon idő közt, midőn 1816-ban tanulásomat végezve, a világba léptem, és a mostani közt. Azon kor, valóságos henyelés, fényüzés, hiúságokba merülés, s minden köz dolgok iránti tökéletes elzibbadás, s meghidegülés kora volt. Puha érzélgés, betyár-szilajkodás, aristocratiai gög, dicsősség az adósságrakásban, éhelhalás a köznép közt, pazérlás a nagyok asztalán, románok- [t. i. regények] s repke írásokból vett tudóskodás, csillámló eszeskedés, apró pletykaságok, a nemzetiség neveltségessé tétele, német nyelv mindenütt, ki a miveltek közzé akart tartozni, és lebzselő örökös semmit nem csinálás valának ezen időkor valóságos bélyegei.

Ily korban, s ily körülmények közt léptem ki az iskolából, mentem a táblára 1816-ban, és jöttem megint Kolozsvárra 1817-ben Wesselényi házávali ismeretességemnél fogva, néhány elsőbb házakkal, s akkor tónust adott ifjakkal ismeretségbe lépve, középszerű vagyon birtokában, s az akkor mivelődésnek neveztetett csillámló kitételek mázzának is birtokában, módos volt az idő tarka játékát szemlélgetni, mely nekem tetszeni kezdett. De kezdettek lassanként foszlani az iskolában ápolgatott szép ideálok nimbussai is. A nagy tettek után álmodozó, a nemzetiségért égő, s az egész emberiséget magába ölelő sziv, lassanként hiúságoknak nyilladozott meg. Léháskodás váltotta

fel az olvasni szeretést. Aszszonyokkal érzélgés, dorbézoló hív barátok, városi chronikák, hivatali pletykaságok, s henye lebzselés levének lassanként foglalatosságán. És eként sódrodám mind tovább a világba, s levék észrevétlenül dicasterialista.

Felrezzentett néha jobb geniusom, hatalmasan számot kért időmtől, s el irtóztam semmiségem érzetétől. Vivtam akkor egy ideig, és sokat leróvtam az elmulasztottakból. De éreztem, hogy helyzetemet változtatnom kell, különben veszni fogok. Ez már nagy határozatot kívánt, pedig untam lélekölő foglalatosságom, s szivemből utáltam azon szemét collectiot, melynek társaságomat kellett tenni. De az aszszonyi szövevények ugy oda gyökerezettek, hogy nem tudtam mozdulni. Végre 1821-ben meghatároztam, merészen kivágni magamat e körből, s mentem Bécsbe, az ausztriai és a katonatörvények tanulására új pályát kezdeni. Vas szorgalommal izzadtam, küzdöttem. Átallattam ugyan, mely igen megcsalódtam választásomban, és hogy e pályán éppen az önkény bétanitott machinája leszek, de már visszalépni szégyeltem. Haladtam célom felé, ámbár keserűn kellett naponként nyelnem ezen gyülevész néptől hazám pizskoltatását s megvettetésemet, csak azért, mivel magyar vagyok. Végre igen megtelt a keserű pohár. Nem türhettem tovább. Egy fellobbanásomban kitörtem ellenök, s gyalázatosan elüldöztettem. Hoszszas fáradtságom füstbe ment, s megint lettem cancellistává, s örökre ide ragadtam,

A reggel végig gondolám 18 esztendő alatti megfutott pályámat, mostani leszállott becsemet, jövendőre mind rosszabbuló sorsomat, elmecsevészett egészségemet, hanyatló korom, feláldozott vagyonomat, a képzelődés és lelkesedésnek lehervadt virágait, lelkennek bágyadozó erejét, és hogy mind ezt cancellistaságomnak áldoztam fel? mind végig gondolám, s érzem, hogy fogaim akaratom ellen csikorognak. Bolondnak nevezém magamat, s ha ne szégyeljem önmagamtól, átkozódásra fakadtam volna.

A kinlódásig igyekszem lephilosofálni nyugtalanságomat, tudom Horácz jegyzését, hogy minden ember elégedetlen sorsával, jól tudom, s nem is disputálok vele. Én is sokaknak prédikálok e szép tudományt, de tehetek-e rólla, ha az én betegségemnek csak palliativ cura e szép philosophia.

Volt egy időszak hivataloskodásomban, midőn lélekismereti dolognak tartottam, pontosnak, igazságosnak, s a legszorgalmasabbnak lenni; akkor kedvelt vonzalmim, szebb szenvedelmim, s időtöltésim hátratételével, esztendőikig csak

a hivatalnak éltem; s mit értem vele? Társaim titkos irigységét, s rágalmát ébresztettem fel. Ezzel sem gondoltam, csak kötelességem pontosan teljesítem. Által láttam végre, hogy minden szorgalom, minden igyekezet semmit ér, valamelyik hatalmasabb kegyelme nélkül. De e kegyelmet többnyire a karakter megtagadásával kelle megnyerni. És vadásztam tehát e kegyelmet is, s itt ültömben pirulok most is, midőn eszembe jut, mely igen elvettem néha magamat a kenyér és dicsőségkeresésért. És hajladoztam olyak előtt, kiket lelkemben nem becsülhettem, helybehagytam oly elveiket, melyeket kárhuzatosnak hittem. Elhallgattam hibáikat. Elnéztem haszonlesőket. És a mit soha meg nem bocsáthatok magamnak, segitettem rágalmazni, kit ők rágalmaztak, kétszinkedtem, és hizelkedtem hiúságaiknak? s akkor szenvedhető, hasznos, szorgalmas, és becsületes ember valék előttük.

De végre megutáltam magamat ily szerepet játszani, s levettem az állorczát. Elhatároztam, hogy inkább szegény, és hátratett legyek, mint magamat utáljam! s kiálltam, csak önérzetem oltalmába bizakodva, pontosan tenni mindent, de senki kegyét nem koldulni; s viszem hivatalomat kedv nélkül s roboti unalommal, de tisztán s lélekismerettel. És most haszonvehetetlen lettem nekik, ultráskodó, politikus, ábrándozó, amerikai bolondságokkal tölt fejű, a liberálisokkal titkon tartó, hivatalt nem szerető, s gyanus karakterű vagyok előttök. Egy szóval, nem tetszem nekik. Nem tudom meddig tart, de így nagyon nyomva érzem magamat.

1835 május 2-án.

Ma van Jósefina halálának második esztendeje.

Mintha halálképen bocsátott volna reám, ez idén minden történeteim úgy szövődtek, hogy azok épen érzelmeim dolgát érdekelnék s szívemet keserítsék; és mintha szerencsétlenségeim visszaemlékezései is, az idén kettős fájdalommal sajdulnának fel.

Kerültem e napnak emlékét, bujdosztam előle, küzdöttem a sophismáknak éles fegyverével, lenyomni az engemet elárasztó képeket. És ime, mintha megboszultatnék nemtelen feltételem, hogy az ő emlékét ily gunyoló okoskodással akarom felejteni, vérzeni érzem belsőmet. Gyakran úgy tetszik nekem, mintha látnám magamat messziről kinjaimban küzdeni, s igen igen szánakodom magamon s nem tudok segíteni.

Az idő talán beheggeszti e sebeket. Sokszor vigasztalom ezzel magamat s megint megbánom e kívánságomat, mert

minden keserősége mellett is, olykor ellent álhatatlanul vonzódom a busongó képen s vele az elmulton andalogni.

Éltemnek legszebb kora, a képzelődés viruló ideje, elmémnek fejlődése, a lángoló tiszta tele sziv legboldogabb szaka, minden érzelemnek visszatükrözése, ah! ezek mind mellette, az ő ismeretségében, viszont szerelme közt, érette élve és halva virulnak nekem. Ezeknek csak ő vala tanuja, érette volt s csak ő volt az egész szép élet nékem, s csak én valék az enyéimeket felülmult szebb érzelmeinek tanuja. És ha képes leszek-e valaha felejteni ezeket? s lessz-e még egy morzsányi maradvány bennem akkor e szivből, ha elfelejthetem, ha megtagadhatom, ha kitörölhetem emlékét. De miért keserüvel elegyes nekem, mégis e vissza emlékezet? Miért látom annyiszor könnyragyogva borongólag reám pillangatni azt ő képét? Miért dereng a bűn érzelme is e mennyei róla andalgás közzé? Mi az, a mi olykor piritó szemrehányás közt lök vissza, a legboldogabb reá emlékezés küszöbétől is? – Oh, tudom, jól tudom! ismerlek téged lelkiismeretnek lángoló fulánkja, ismerlek a sötét éjben, a napnak ragyogó világánál, ismerlek felrebbenő álmaimban, a nappalnak minden foglalatosságiban, ott álsz bosszuddal az észnek elmerüléseiben, a képzelődés felreppenései közt, az öröm poharának fenekén, az imádságnak felfohászzkodásában – és minden mozdulatomban, minden léptemen. Ah! jól ismerem óriási letipró erődet s nem küzdök ellened, mig meg nem eléged szenvedéseimet.

A történetek különös szövődése által, talán én is siettettem halálát. Nem becsültem eléggé szerelmét, pedig ő csak érettem élt. Sokat bántottam, nem kiméltem érzelmeit, kiméletlen volt utolsó levelem is, – pedig kimondhatatlanul szerettem ötet. Soha nem láttam asszonyt, kiben nemének annyi tulajdona, oly tele sziv, oly merész elhatározatu lélek s annyi állandóság lett volna. De boldogságnak közepette, mindig megrendített azon gondolat, ha vallyon e tele sziv, e férfias ész, a házi élet csendes örömeivel megelékszük-e? s mérgesítve volt örömem. – Igen is kitalálta mi aggódtat engemet, s talán érzette azt is, hogy ily hánykodó indulatu, makacs érzelmű embernek, nem adhat boldogságot, – és bujdosott előlem, bujdosott utánam, örök harczban értem, s szertelen áldozatokkal miattam. Bujdosott a szabad lelküek, a büszke érzelmüek hazájába, nyomdokim után! s ott lelte sirját, nyugtalan szivének nyugalját.

Elfáradva érzem magamat, s mégis oly szivszakadva nézek

e kép után, mint akinek a sirba leereszkedő kedveltje koporsója után szakadnak szemei.

Május 3.

Egész nap jártam, utcán és mezőn, czéltalanul.

Szaggat és marczangol valami belől, nincs sehol nyugtom. Üldöznek érzelmeim, fájdalmas minden emlékezetem, s még is kedvesnek tetszik. Gondolataim oly halmazva, s oly zavarva jönnek, hogy nem tudom rendbeszedni.

Érzem, szivemnek e hosszas fájdalma, babonára hajlít, de abban bizonyos kesergő örömet lelek. Álmat magyarázok; nem hihetem, hogy a halál örökre tartson; rendkívüli esetek által ötet megláthatni hiszem, feltámadni látom, beszéllek vele, s minden mult csapást csak álomnak képzelek lenni. A szerelem még soha ki nem magyarázott mese. A vizsgálódó komoly ész előtt? a buzgó imádságnak? a sziv forró érzelmeinek? vagy a képzelődés lebegéseinek nyilisz-e meg, te életünk örökös titka?

Ha nem hal-e meg a lélek egészen? ha látandjuk-e egymást? és ha látlak-e tégedet? keresek segedelmet elmémben, keresek a szivnek minden érzelmeiben és vizsgálom a bölcsek munkáit. Ah! s azok engemet a természet törvényeire, az elhervadó virágra és a sirnak mélységére utasítanak. Oh! képzelődésnek szent ihletei, fátyolozzátok el előttem az észnek sanyaru bírálatit, hogy enyhületet leljen e sziv a vallásnak sugallatiban!

Ha vajjon gondolt e reám halála óráján? ha vádolt-e, nem esdeklett-e engem láthatni? ha nyujtotta-e felém karjait? vagy oly nehéz-e a végső megdöbentő óra, hogy még az én képem is kitünhetett emlékéből a mulandóság több tárgyaival? Már ez nagy kegyetlenség lenne tőled, természet, ily elfásítva szakasztani ki minket a szeretet ölelései elől.

Vittem szivemben áradozó örömet, s a reménynek szép derengéseit, de vittem a te emlékedet is, örökös csillagként ragyogva, messze utaimon. S jöttém haza áradozó örömmel és a reménynek minden dobzódásaiban, tégedet megint láthatni! És te eltűntél s nincs már kivel örüljek, nincs ki felé rebegjenek reményim, s hagyád nékem az utánad sóhajtás örökségét.

Május. 4.

Igyekszem néha ötet vádolni, hivtelennek festeni s elhitetni, hogy ő talán már elhült volt irántam. Mindent igyekszem felhordani ellene, hogy menekedjem az üldöző emlékezettől.

Oh de megint szívemnek vére fakad utána, hogy ily nemtelenül akarok menekülni tőle, s látom őtet magosságában, busongó arczulatjával felém sohajtani s kérdezni engemet: «hát ezt érdemlem-e én tőled?»

Az észnek sanyaru bírálata, sok örömtől megfosztja az embert, s még a bizalom menyei balzsamától is. Ha kiönthetném, ha közölhetném másokkal is, mely fájdalom üldöz engemet, talán enyhülnének gyötrelmeim. De meg engedhetné-e azt az ő árnyéka nekem? s meg-e szívemnek büszkesége? hogy legszentebb, legtitkosabb s legboldogítóbb érzelmünket, gondolatinknak minden elágozásait s annyiszor áradozó fellobbanásait, felfedezzem közlelkeknek, hogy az legyen hideg értékezés, logikai száraz bonczolgatás, megítélgetés s mindennapi beszéd tárgya?

*

Ki foghat meg téged oh teremő, ki az egek zivatarait elviszed az áldott mezők éresre viruló gabonái felett, s a szegénynek verejtékét s reményét semmivé zúrod?

Május 5.

Naponként rosszabbul vagyok, kinos éjszakákat állok ki hátam fájdmával. Minden dolog ingerel. Ujabb fiscalis actiókat rendeznek naponként s azok mind ismerőim s jó embereim. Legalább azon ügy mellettiek, melyeket én is lelkemből hiszek és vallok. Mikor kerül reám is a sor! testi és lelki fájdmimhoz még a rágalom s erkölcsi életem után ólalkodás agadtatása kelle-e, hogy járuljon?

Szenvedtem inséget, nyomoruságot, szenvedtem az ifjuság zabolátlan képzelődéseinek szomoru következéseit, szenvedtem az elme nyavalyáinak kétségbeejtésig vett kinjait, az élet unalmának bágyasztó megtompulását, állottam szembe töltött pisztolyu ellenségemmel, és kiálltam az oceánnak felzudult orkánai veszedelmét, hol minden perczen nyitva volt sirom, – és mindazok, a titkos ijesztgetés s a bizonytalanság hosszasan hurczoló rebegtetéseihez nem is hasonlítanak.

Május 6.

Kevés könyveim iránti végrendeletem megint megirtam. Ugy képelem a testamentum dolgát, mint a ki koporsóját készítetteti el. Mi lesz e csodálatos uj nyavalyából, mely naponként erőt veszen rajtam.

Május 16. Bonczhidán.

Gróf Bánffy Józseffel Bonczhidára jöttem betegen. E hely nekem ezer emlékekkel teljes. Tizenkét esztendő alatt sok kedves napjaim tölték el itt. Enyhület menedéke volt nekem e szép kert, hideg, fábrikai hivatalos életem után, s kevés olvasottságomat, az itteni szép könyvtár s gondnélküli itt élt kényelmes napjaimnak köszönhetem.

Szüleim után, Bánffy József és Béli Ferencznek éltem legtöbb jótéteményével az életben. Bánffy Józseffel engem a hivatal hozott volt egybe, kiben egy nemes lelkű, kimélő társalkodású, s a szó igazi értelmében, egy valódi becsületes jó emberre találtam. Hivatalban, házánál, emberek közt, engem különösen megkülönböztetett, jóságaival elhalmozott, pártfogolt, s mindig egyforma részvétellel volt hozzám. Az ő háza, társalkodása, felejtette velem hivatalom unalmait s hátrahagyott tétetésemet. Eszembe jut Göthének ama szép verse: Kein ist mein Fürst, stb.

Ezelőtt 12 esztendővel, éppen ezen időtájban jöttem volt e kertbe Josefinával s szülőivel egy vasárnapot itt mulatni. Akkor ismeretségünk a legforróbb ponton állott, s az nap oly tele volt érzelmekkel, szívemnek új felfedezéseivel, mennyit egy hosszú szerelemtelen egész esztendő elő nem teremthet.

Minden ösvényt, minden fát s minden ülést ki tudok most is mutatni, hol mentünk, ültünk s áltunk. Jut eszembe minden szó, minden pillantás és kézszorítás, melyek annyi temérdek érzést és gondolatot foglaltak magokban. Oh, de mire megint e sziv kinzás!

Junius 2. Bonczhidán.

Künn valék a kertben tizednapos kínos fájdalom után. A betegség hamar ágyba tevé, s tizednapig bonczolám az unalom és fájdalom különböző osztályait. A gróf oly részt véve járatott utánam s ápolgatott, a miként egy édes anya ápolgathatná gyermekét. Dr. Demschick, egy értelmes résztvevő orvos.

Junius 3.

Mely szép a természet! mely boldogság az egészség! Minden fa, minden fűszál, életet mosolyog az egészséges testnek s ép szívnek. Minden léptén jut eszembe ama bibliai szép hely:

«A mezőnek liliomai nem fonnak, nem szőnnek, s mégis mely király dicsekedhetik azon pompával, melylyel a virágokat felékesitem?»

Junius 9. Kolozsvártt.

Megint Kolozsvárra jöttem, s vevém a Döbrentei levelét. Remegő kézzel nyultam utána s nyitottam fel. Bár ez a levél engesztelődést hozna, óhajtám magamban, bár begyógyítaná azon sebet, melyet neki és magamnak is okoztam, minapi fellobbanásomban irt levelemmel. Valóban engesztelő is volt. Felfedi őszintén az okokat, melyek némi gyanut gerjesztettek benne irántam. Bajzának küldött könyvemet egy asszonynál látván, azt hitte, hogy vele egyetértésben élek s így írta elkeseredésében utolsó levelét. Tökéletesen megelégedtem szivből tisztán kifejtett magyarázatjával; azonnal válaszolék neki, s felfedtem, mely igen megbántam volt minapi levelemet.

Ujra vissza nyertem tehát őtet. Igen örvendek rajta. Levelét elégettem, mert ő ezt kívánta, ámbár szerettem volna megtartani. Neki sok ellensége van a tudóskodás miatt. Nem bánom. Nekem nincs bajom vele, mint tudóssal. Gyávaság lenne őtet elhagynom, mivel anynyin elhagyták. Csak erkölcsi hibát ne tapasztaljak benne, – s azt soha nem tapasztaltam, – el nem fogom hagyni.

Junius 16.

F. Nállam jára. Panaszlá, hogy közkereset alá vetették. Meg van ijedve. Könnyen kapitulálna úgy látszik. Nem vált vérré benne a szabadság. Azt mondja más hozta belé a dologba. Bár ezt ne monda vala! Nem kell többé nekem ezen ember. Csak a módi szellem ragadta volt el. Belőle még a legveszedelmesebb renegatus lehet.

Junius 22.

A királyi biztos Bécsbe indult. A mint mondják, rövid időre. Ugy tetszik, mintha egy nagy tereh hullana le telkemről. Láttam ezen jelenetet másoknál is. Ha megint vissza jön? ezt nem kívánom.

Junius 28.

Beke nálam vala. Ő is közkereset alatt van, Ferdinand napi predicatioáért. Lelkes egy ember! Benne kezd már vérbe menni

a szabadság érzete. Predicatioját elolvasá nekem. Igazi magyar Laménais. Nyomosan fejtegeti az emberiség constitutionalis monarchia jogait. Mindent a bibliából citált. Különben veszni kellene neki. Azok oly ideák, melyek Angliában és Amerikában minden józan értelmű polgárnál, közönséges mindennapi dogmák, s ha ott mondja el, csak szokott dolgot tett volna. De nállunk? nállunk a józan ész minden vizsgálata az emberiség jussa körül, mind tiltott portéka. Eljön talán az idő, midőn csodálkozni fog a maradék, a nyilvános igazság ily vakmerő áldozóin, s midőn szánni fogja vakságunkat, s gyávaságunkat, – s talán méltán.

Julius 11.

Ma reggel sokáig gróf Béldi Ferencznél valék. Ő megyen Bécsbe. Mindig tisztelet érzelmeivel jövök el ezen embertől, s mindenkor nevedik iránta becsülésem. Ritkán találék az életben örökké ily egyformán, tiszta belsővel, rendíthetetlen karakterrel, s szavát csalhatlanul megállólag. Másfél esztendeig ülék mellette egy szekérben, lakám egy szobában s élék vele a legközebbi viszonyokban. Nincs valami igazabb, mint az a mindennapi példabeszéd, hogy az utazás megpróbálja az embert. Én ez alatt ötöt soha megtántorodni nem láttam karakterében. S ezen annál inkább bámultam, mivel mint magamban, benne is gyarlóságokra számláltam.

Ő nem azok közé tartozik, kik az első találkozásakor meglepnek, sokat hagynak remélni; sőt ellenben, aristokratiai feszeség látszik benne. Az első társalkodás vele, nem francia könnyűségű, sőt tartózkodó conventionalis hidegségű.

Kímélő ugyan, de kifejezéseiben egy kompliment sincs, mit a hiúság oly kedvesen venne.

Belsőjét bajosan fedi fel s vigyázva. Őtet a többszöri együttlével teszi becessé s fejt ki belsőjét. Benne nincs csillámló elmélkedés, tudományos szófűzér, ő csak a józan ész sugallata után beszél. Érzésében nem enthusiasta, s barátságát nem könnyen ajánlja, de a kinek adta, az tisztán számolhat reá. Ő éppen nem poetai character, hanem solid prósa. Későn határoz és sokat fontolgat, de aztán mozdíthatlan határozatától. A mely ügy mellett áll, semmi mellékes érdek el nem mozdítja. Másfél esztendő alatt, soha haragra lobbanni nem láttam, s engem sokszor megszégyenített csendességével. Adott szavát soha meg nem szegte. Velem bámulásomig kímélve, nagy lelküleg, s

mindig egyformán bánt. A practicai életről sokat tanultam tőle. Egyformasága és csendessége észrevétlenül zabolázta indulatosságomat. És tanultam characteréből, jobban becsülni az embert.

Julius 16.

Megint Bonczhidán vagyok, s mely más érzelmekkel élvezem most a szép természetet. Minden örömet mosolyog s meglelégedést. Érzem, hogy ily körülmények közt, gond nélkül a mindennapi iránt, s nem megunt helyzetben, még egészséges, még haszonvehető ember lehetnék. Csak egy gondolat zavarja néha örömeim: a hivatalra emlékezés, s annak emberei, melyet úgy nézek innen, mint egy setét fábrikát, hová örök robottozásra vagyok elítélve. Sokat olvasok, írok és járok a szép kertben. Ezer új gondolat, ezer érzelem fakadoz lelkemben, melyeknek bennem létezésüket soha nem hittem volna.

Julius 19.

A kéroői földön valék, s vasárnap levén befordultam Szamosujvárra. Nem tudom mely csudálatos curiositásból, elmentem a várba is, megnézni a status rabjait. Mely más érzelmek- s gondolatokkal nézegetém ezelőtt Angliában és Amerikában a foglyokat! Hazajöttem után mostanig nem jártam fogházban, s mely különbség! Piszok és rendtelenség mindenütt. Rongyosok, szennyesek, szemtelenül koldulnak, s a közelebbi korcsmában dorbézolnak. Épen misét szolgáltatnak, bementem a templomba is. Nem sokan jelentek meg imádkozni, s azok is jöttek, mentek lánczsörtetés közt. Az imádság alatt szüntelen az arcukat néztem, s vetegettem hozzá, mindeniket mi bün hozhatta ide. De mely különös nemüek s tárgyúak lehetnek ezen imádságok! Ennyi gazember felsóhajtása ez egyetlen vigasztalóhoz! Képelem szívből kell jöni sóhajtásaiknak; ez az igazi megtörődés s keresztény megalázkodás fohásza lehet. Mert ily helyzetben kitaszítva az életből s társaságból, szemrehányás s boszútól kinoztatva, csak két nemü vallásos érzelem fakadhat, vagy tökéletes megtörődött alázkodás az Isten előtt, vagy gunyoló megtagadása a gondviselésnek, a belső harcz az emberek s Istenség ellen.

A több lézengők közt megpillantám Mikét is a volt királybirát, a hires feleség gyilkost. Huszárosan kisodort bajusza, gögös járása, s több társaira nem is figyelmezés, azt mutaták,

hogy ő most is a jóféle familiájú magyar nemesnek érzi magát. Igen meglepőnek találtam, hogy láncza csinosabb munka, mint a többié; ha nem hibázom pallérozott aczél vala, s oly gondosan kifényesítve, hogy a nap sugarai csillámlottak benne. Ime a rabok közt is aristocrazia formálhatja magát.

Mint a nagy kapu felé kiindultam, az első emelet egyik ablakából egy asszony tekintte ki, s hirtelen visszarántá magát. Haladtamban vissza tekinték az ablakra, s akkor még nagyobb hirtelenséggel takará el arczóját. De megismerém, s nem léphettem tovább, oly bánat foga el. Szegény Julie volt, a szép Julie, atyámfia s gyermekkori játszótársném; és ha jól vizsgálom emlékezetemet, egy kissé hajlandóságom tárgya is; legalább örömmel mentem mindig hozzájuk. Tusakodtam magamban, ha felmenjek-e hozzája? ha nem leszen-e terhére s szemrehányására meglátásom? ha vágy-e engem látni, miután nemzetiségére s reám is e szégyent hozta? Mig ezek lebegtek gondolataimban, nem mertem többé felpillantani az ablakra. És érzém mely nehéz nekem is a meglátás. Szörnyen bántam, hogy ide jövök, s hirtelen kimentein a más udvarra, még fontolgtatni a dolgot, de nem érzék erőt elérzékenyedés nélkül kiállhatni látását, s nem mentem vissza.

Szegény Julie, mely fájdalmasan keseríthete tégedet, hogy atyádfia is így megvete, s hidegen elhalada ablakod alatt! Ha őtet a természet szép külsővel nem áldja, most nem szenvedne rabságot. De annyi hizelkedése a férfiaknak, oly kedvező helyhez, viruló kor, s független vagyon hozzá, csuda-e, ha megtántorgatják a sokaktól imádottat? mig ripatyos képű szomszédnéja, csak zsolttárral tölti idejét, a világ hiúságait megvetei s senkitől nem ostromolt virtussaival dicsekszik. – Itt hervad le tehát ifjúságod, itt marczangolja magát lelkiismereted, mig majd a bánat s vénség ránczaival visszatérsz az életbe. Akkor már meggyilkoltatott férjed is rég porrá vált.

Leverő érzelmek közt jövök ki e szomorú lakhelyből. Körültekintgetém a vár falait, s üldözőleg kinza azon gondolat, hogy egykor talán én is ide kerülhetek. De ki is felelhet sorsáról a vélekedések ily habzása között? Mert a mi ma polgári virtus vala, holnap lehet status elleni véték, s megint virtus, a mi tegnapi véték volt. Vetegetém magamban, hogy ha sorsom valaha ide hozna, itt lenne-e könnyebb leszámlálni a fájdalom napjait, vagy egy amerikai rendszerezett csinos fogházban? Mégis rettenetes kín lehet az amerikai rabé, hogy esztendőnkig egy emberi lélekhez se szólhasson!

Augusztus 9.

Fegyveriskola gyűlést akaránk tartani, de alig jelentek meg egy nehányan, s határozatokat nem teheténk. Szörnyű hidegség kezdődik a közintézetek iránt, «mindenki csak magával van elfoglalva, s mentére van hagyva minden közdolog».

Augusztus 18–19.

Bonczhidai mulatásom alatt, sok időt töltök Páter Sással, az udvari káplánnal. Bizonyos pontig mulatságos a vele létel. Ő egy igen tudákos ember. Nehány Franciscanus klastromi iskolában, grammatica professora volt, egyikben rhetoricát is tanított. De legnevezetesebb pont életében, hogy egy ideig a theologiát is tanította a clericusoknak, mint helyettes professor. Sokat is tart ám volt professorságairól, mert forduljon elé az életnek bár mely tárgya, nem tarthatja ki egy félórát, hogy professorsága idejéből valami hasonlót ne tapasztalt, gondolt, hallott, vagy vele ne történt volna, s azt elé ne mondja. Igen szeret tanítói hangon beszélni. Legnagyobb gyengéje, hogy tudománya miatt, magát üldöztetve képzeli szerzetes társai által. Sok historiát beszél el nekem a martyrokról, szentek életéből, papok történeteiből. Lutherről, Calvinról s több eretnek társaikról, sok trágár anecdotát tud, s igen jó izün nevet rajta míg beszéli. A világnak egyéb története mind semmi előtte, ha a biblia s szentek életével ellenkezik.

Pater Sas szorgalmasan lemondja breviáriumát minden reggel, az alatt sétál, közbe az orgonistával s ministránsal veszekedik, az ablak alatt elmenőknek jó reggelt kíván, a kávé s sürgeti, szobáját takarittatja s mindezen közbe jöttek éppen nem botránkoztatják, azután igen jó izün eszik. Mely munkák után kipihenvén magát, roppant hasa terhével is megint sokat sétál, hogy az ebéd jobban essék. Megint jól eszik, közbe praeceptor discursusokat tart s neheztel, ha nem hallgatják. Szóval Pater Sas igazi barát. Az ő tanulmányán s gondolkodásán túl, vége az egész minden határának, s a ki többet tud, az lelke kárhoztájára okoskodik. Ő a világ s emberek történeteiből, csak a maga élete historiáját tudja, s a többi mind semmi és kárhoztos.

Tegnap estve nagyon letevém becsületemet Pater Sas előtt. Azt találám mondani, hogy az újabb geogophusok szerint, az Ararát hegyénél sok magosabb hegy is van.

Erre kerekén kimondá, hogy az csupa hazugság, mert különben a Noé bárkája a legmagasabban állott volna meg. Azt is hozzá tévé, hogy eddig csak többet hitt eszemről, de látja, hogy engem is megbolondított a sok szabados könyv olvasása. Még hosszas predikációkat tartott nekem, megmutatta a szent-írásból eszemjárása kábultságát, s mindezekre semmit sem tudék felelni.

Ily élet nemet, vagy csak a legvastagabb ostobaság, vagy a vallásos ábrándozásnak szünteleni fellengése állhat ki. Mely kegyetlen kín lehet az élet annak, kibe, ezen szerzetbe élve s ily elvű emberek közt, a teremtő vizsgálódó józan elmét, vagy lángoló szívet adott. De Pater Sas igazi boldog barát. Jól eszik, jól iszik és alszik, nagy tudományú embernek hiszi magát, s mint a leghatártalanabb monarcha, oly istentől adott jusokat képzel magának hallgatói lelkiesmeretén.

Augusztus 30.

Stáncsis nálam vala. Erdélybe jött lakni, mint nevelő. Ismertem már nyelvészeti munkájából, s feszes tudósnek képzeltem lenni, de éppen ellenkező. Igen szerény s nyíltan találok. Ő egészen csak a magyar litteratúrának él, s a mint látszik, a nyelvészet ágaiban igen jártas. A tudósokat s munkáikat is mind ismeri.

Szeptember 21.

Sok nemű érzelmekkel vala teli nekem e nap. A reggel olvasám az ujságból, hogy a tudóstársaság nagy gyűlése, az idénre kitett 200 arany jutalmat, nekem ítélte munkámért. Megpirultam midőn végig mentem e sorokon, szívem nagyon dobogni érzém. Nem tudnám megnevezni az érzelem nemét, mely oly nagyon elfoga, de nem öröm érzelme volt. Siettem szobámba, hogy senki ne lásson. Talán csak azon leányka érthette s érezhette volna helyzetemet, ki csendes magányában élve, a ragyogás boldogságait nem ismerve, legelőször hallja e szót: «szép vagy leányka». – És valjon miért nem örvendek ezen megtiszteltetésnek? Nem merném senkinek megmondani, mert azt kevés tudná megérteni. Ez valóban szép, igen szép, s legmerészebb ifjui álmaim is felülhaladja. De ha literatúránkra gondolok, nem lehet nem reszketni kezemnek, midőn e koszorú felé nyulok. Bár ne történt volna rajtam! És azon kívül mennyi ember észrevételeinek leszek kitéve? s mely új élelem ez hivatal-

beli előjáróimnak, az engem megvetésre, hátratételre, hogy ily rangatlan, ily csekély helyen álló, nevetlen ember, ekként kijelentetik a nemzet tudományos képviselői által? mely öröm lesz nekik, közelebről megalázhatni engemet! Oh, előre látom, hogy e megtiszteltetést szivem vérével fogom fizetni.

Soká tűnődtem egyedül s az alatt néhányan zörgettek ajtóman. Talán gratulálni jöttek. Feltűnék literaturánk állapotja is, s most győződém meg tisztán arról, mit soká nem kívántam hinni: vagy valóban nem messze haladtunk még, midőn egy egész esztendő lefolyta alatt az én munkám lehetne legjobb, mely Angliában és Amerikában, csupán csak mindennapi gondolatok könyve lehet! Valóban nem messze haladtunk! s sebes hervadással érzem elfoszlani szép reményeimet, hogy életemben megérhettem literaturánknek képzelt szép szakát. És égeté a nyert koszorú homlokomat. Ily meggyőződésre, ezen tárgyról írt egy egész nagy könyv sem hozhatott volna. Szégyenleném egy angolnak vagy amerikainak mondani, hogy ennél jobb könyv, nem teremhetett nálunk.

De minő lélekkel fogadjam el hát e summát! költhetek-e abból egy krajcárt is pirulás nélkül? Ily tűnődéseimből, egy vigasztaló gondolat ragada ki. Midőn néha a gazdaság gondolatja is, beszötte magát álmodozásimba, az is mindig elválhatlan következményű gondolatom volt, mely szép alapítványokat tehetnék nagy gazdasággal. És íme, itt az alkalom, mely soha többé meg nem jelen. Meghatározám, hogy e summával egy alapítványt teszek, s azt a társaság tőkéihez ajánlom örökös alapítvány képen, – s már most könnyebben lélekzeltem, kimentem az utczára, hol annyiféle gratulatiot kelle elfogadnom. És neheztelés nélkül szenvedék, némely kiméletlen kérdéseket is, e szép summának hová és miként leendő fordításáról.

September 29.

Hallom, sokan bolondnak neveznek, hogy a nyert 200 aranyból fundatiót csinálék. Hogy szegény létemre így ellököm magamtól a segedelmet. Ily konyhalelkűek észrevétele nem busít. Restellem magyarázni nekik a dolgot. Hanem ha a társaság maga nem találná elfogadni fundatiomat, már ez nagyon fájna, ez megalázná érzésemet.

Octóber 5.

Vettem az új titoknok Schedel [Toldy Ferenc] levelét. Melegen fogadta fundatiomat, írt az igazgatóságnak iránta, s

minél hamarább hivatalosan kiadja az elfogadtatást. Azt írja, hogy új hivatala kezdetén, e jó omenü levelem meglepte s könynyezett olvasása alatt. Engem is nagyon megérezékenyítette levele. A megelégedés érzelmének ezen nemét soha nem ismertem. Szívem dobogott, könny ragyogott szememben, nagy léptekkel jártam szobámban, gondolat és érzélem, a szív és ész minden munkálatja, egy repeső öröm áradozása volt nekem. Ugy tetszett, mintha minden bűneim megbocsáttattak volna, mert a hazának tehetém e kevés áldozatot tettelegesen, s mely nyugalmat sugározottat jövőmre e tettem emléke! E sohajtás, e köny, e pillanat, ezer procentekkel visszafizetné nekem e kevés tőkét. Beh boldogító az öröm sohajtása s öröm könye! Beh boldog, ki adhat, ajándékozhat! Mennyi tiszta örömet szerezhet magának a gazdag!

Január 6. 1836.

A napokban még egyszer végig olvasám a fennebbieket, miket a múlt esztendőben írek a velem történekről. Azonban néhol igen gyönyörködtem, mintha egy idegen munkáját olvasnám oly tárgyakról, mik nekem is gondolatim valának. Néhol nevettem feszült érzelmeimet, – megint sohajtottam, midőn az ott leírt helyzetim újra feltűnének. Sokat találék, mikről most másként vélekedem, megint olyakat, miket kívántam volna, hogy írva ne legyenek, de meghatározám, hogy azokat úgy hagyom, mint vannak. Bánom, hogy még ezelőtt nem kezdettem ily naplót, mely nagy gyönyörrel s tanúsággal olvasgatnám most! Ez valóságos thermometrum s barometruma érzéseink s gondolatink változásainak s mivelődésünk elébb-, vagy visszaléptének. Az olvasás alatt most leginkább unám azon helyeket, hol politika fordul elé, s akkor pedig egész lelkemet csak ezen tárgy foglalá el. Azok mind elkeseredés s talán nagyított szempont szüleményei. Háládatlan szenvedelem a politika! és kívált nekem erőtlennek. Küzdeni, meg nem győzhető akadályokkal, tünődni, soha el nem érhető boldogság után, örökösen elkeseredés bánatját fojtogatni, s oly nyugtalan életet élni, mint a megcsalódott szerelmesé. Ez valóban kínos élet. De miként menekedhessem attól, mivel lelkem egészen tele van! Sokszor jutnak eszembe, az üldözött Girondista Barbarusnak ama szavai: «Ha még egyszer újra kezdeném életemet, akkor napjaimat egészen azon nemesebb vizsgálatoknak szentelném, melyek az emberi szellemet túl emelik e világon, s soha eszembe nem jutna, egy erkölceiben megromlott nép szabadsága meg-

szerzése iránti törekedés. Az erkölcsi erő nélküli nép, nem méltó a filozofiai szabadságra. Láttam a francziákat tegnap lángolni a legnemesebb érzelmekben, s ma a legigazságosabb ember vére után szomjuhozni». – Ha valjon az idén változnak-e politikai borongós nézeteim? Ha, e haza szebb jövődjének bár reménye, nem enyhíti-e annyi kiállt néma gyötrelmeimet? Hogy, ez iránti gondolkodásom más irányt vegyen, érzem, igen nagy szükségem van rá. Mert lelkem ereje igen szenved, naponként hervadoznak szivemben a képzelődés virágai, büszkeségem kezd alázkodni, részvétlenülök a becsület-vágy érzelve iránt, és még a mitől leginkább borzadok – a jónak és igazságnak hiedelme, olykor ingadoz bennem. De miként menekedhessem e szenvedelemtől? És ha legyőzhettem, az üresen maradt hideg szivben, nem foglaland-e helyet a gyűlölség s részvétlenség?